

Клинцевич Т.М., Таранова Т.А. "Каштоўнае мінулае беларускага натарыята"

Авторы: нотариус Витебского нотариального округа Клинцевич Тина Михайловна и нотариус Минского городского нотариального округа Таранова Татьяна Анатольевна.

У апошнія гады, у сувязі са значным павелічэннем колькасці юрыдычных і фізічных асоб, якія звяртаюцца да натарыуса, а таксама кардынальным змяненнем кампетэнцыі і формы дзейнасці натарыяльных органаў, цікавасць грамадства да натарыяльнай дзейнасці шматразова ўзрасла.

Сучаснаму стану балансу паміж кантролем з боку нашай дзяржавы і свабодай натарыуса ў сваёй прафесійнай дзейнасці папярэднічалі розныя арганізацыйныя формы ўзаемаадносін дзяржавы з органамі натарыята. Менавіта даследаванне гэтага працэсу спрыяе выпрацоўцы аптымальных падыходаў і прынцыпаў арганізацыі дзейнасці натарыяльных органаў, удасканаленні іх узаемаадносін з дзяржавай.

На наш погляд, абраная намі тэма сёння вельмі актуальная, бо глыбока вывучаючы і ўсебакова аналізуючы шлях развіцця і станаўлення айчыннага натарыята ў складаных гістарычных умовах, мы тым самым пазнаем яго сутнасць і этапы развіцця. І чым больш мы паглыбляемся ў адвечныя карані зараджэння і станаўлення натарыята, тым больш прыходзім да высновы пра неабходнасць такога аналізу.

Станаўленне беларускага натарыята і фарміраванне заканадаўства аб ім адбывалася не адно стагоддзе. Натарыят як інстытут мае сваю гісторыю ўзнікнення і развіцця, якая ўзыходзіць да часоў Рэспублікі ў Старажытным Рыме. Ужо ў той перыяд у рымлян існаваў асаблівы інстытут службовых асоб, якія называліся пісцамі. У іх функцыі ўваходзіла афармленне пісьмовых распараджэнняў, якія даваліся магістрамі, і судовых формул, якія выносіліся прэтарамі. У іх абавязкі ўваходзіла і вядзенне судовых часопісаў, рознага роду запісаў, якія насілі публічна-прававы характар. Акрамя інстытута пасады пісцоў, існавала катэгорыя прыватных пісцоў. Яны былі ў якасці хатніх сакратароў ў багатых рымлян, вялі дзелавую перапіску і афармлялі рознага роду юрыдычныя здзелкі для іх. Асобы, якія выконвалі гэтыя функцыі, называліся «натарыусамі» (Notaril) ад слова «nott», што азначала стэнаграфічны знак, які ўжываўся пісцамі для хуткасці запісаў, якія яны вялі. Менавіта ў XI ст., з пачатку адраджэння рымскага права, у Балонні была заснавана першая ў свеце

школа натарыусаў. І таму ўзнікненне інстытута натарыята часцей за ўсё звязваюць з правам Старажытнага Рыма.

Беларускі натарыят бярэ свой пачатак з XVI ст., аб чым сведчаць Статуты Вялікага Княства Літоўскага, выдадзеныя ў 1566 і 1588 гг. Вядома 58 яго спісаў: 13 - на старабеларускай, 40 - на польскай, 5 - на лацінскай мовах, якія рэгламентавалі пытанні грамадзянскага, крымінальнага і працэсуальнага права. Статут складаўся з 13 раздзелаў і 244 артыкулаў (пазней колькасць артыкулаў павялічылася да 283). У першых трох раздзелах размяшчаліся у асноўным нормы дзяржаўнага права, двух наступных - шлюбна-сямейнага і спадчыннага права.

Станаўленне і развіццё натарыята ў Беларусі ахоплівае чатыры найважнейшыя перыяды:

- першы з 1883 - 1917 гг., калі тэрыторыя беларускіх земляў была ў складзе Расійскай імперыі;
- другі - 1921 -1939 гг., - натарыят на беларускіх землях у складзе Польшчы;
- трэці - 1939 г. - канец 1980-х гг., - натарыят БССР;
- чацвёрты - 1991 г. па цяперашні час - натарыят Рэспублікі Беларусь.

Нам бы хацелася больш падрабязна спыніцца на першым перыядзе развіцця натарыята. У гэты час (1883-1917 гг.) адбываецца бурны рост грамадзянскага абароту, які стаў вынікам імклівага развіцця капіталізму ў Расіі ў паслярэформенны час, які суправаджаўся адпаведным ростам колькасці натарыяльных актаў. Менавіта таму перыяд з 14 красавіка 1866 года (прыняцце «Часовага палажэння аб натарыяльнай частцы») да лютага 1917 года (пачатак рэвалюцыі) стаў «залатым» у гісторыі натарыяту, паклаўшы пачатак зараджэнню не толькі рускага, але і беларускага натарыяту.

Фарміраванне натарыята Беларусі як прававога інстытута адбылося падчас знаходжання беларускіх зямель у складзе Расійскай імперыі, а таксама ў перыяд дзяржаўных рэформаў у другой палове XIX ст., калі праходзіў паступовы пераход ад феадальнага да капіталістычнага ладу развіцця. У Расійскай імперыі да 1866 г. існавалі публічныя натарыусы і рознага роду маклеры, якія сведчылі розныя віды гандлёвых здзелак, апрачэстоўвалі векселі, але пры гэтым валодалі абмежаванай кампетэнцыяй, у сувязі з чым патрабаванні да іх былі невысокія. Яны павінны былі быць добрымі і пісьменнымі людзьмі, вопытнымі ў сферы гандлю і вексельных пераводах. Здзелкі, прадметам якіх былі аб'екты нерухомай маёмасці, засведчваліся ў павятовых судах і аб'яднаных палатах па крымінальных і грамадзянскіх справах. У судовых органах існавалі пасады прыгонных пісараў, якія выконвалі свае абавязкі пад кантролем членаў аб'яднанай палаты, але кантроль з іх боку быў фіктыўным. У прыгонных аддзелах судаў квітнелі бюракратызм і хабарніцтва. Каб засведчыць дакумент, патрабавалася абіваць парогі судовай палаты цэлымі днямі або плаціць хабар, які мог перавышаць кошт афармлення самога дакумента. У сувязі з тым, што судовыя палаты знаходзіліся ў губернскіх гарадах, асобы, якія пражываюць на аддаленых тэрыторыях і зацікаўленыя ў ажыццяўленні натарыяльных дзеянняў, былі вымушаныя несці значныя выдаткі. А на ажыццяўленне правасуддзя ў тых жа судовых органаў не было часу, яны не маглі своечасова і правільна разглядаць судовыя спрэчкі, так як адным з асноўных іх абавязкаў было сведчыць і рэгістраваць здзелкі з аб'ектамі нерухомай маёмасці.

Даследчык рускага натарыята А.М. Фемілідзі ў пачатку мінулага стагоддзя пісаў: «З развіццём эканамічнага і палітычнага жыцця Расіі дарэформены натарыяльны парадак стаў абмежаваным для развіцця адносін і гандлёвага абароту; акрамя таго, складанасць прыгоннага парадку ў сувязі з уласцівымі дарэформенным судовым установам злоўжываннямі і цяганінай рабілі рэформу натарыяльнай справы вельмі неабходнай». Гэта

ўсведамляў і імператар Аляксандр II. Менавіта ім ужо ў маі 1860 г. было даручана скласці праект пераўтварэнняў натарыята з мэтай аддзялення яго ад судовай сістэмы. 14 красавіка 1866 года Аляксандрам II было зацверджана «Часовае палажэнне аб натарыяльнай частцы» (далей Палажэнне), у аснову якога былі пакладзены тры натарыяльныя заканадаўствы: французскі Loi sur L'organisation du notariat 1803 г., Аўстрыйскае палажэнне 1854 г. і Баварскае 1861 г.

Палажэнне аб натарыяльнай частцы ад 14 красавіка 1866 года пачало дзейнічаць у Мінскай, Віцебскай, Магілёўскай, Гродзенскай губернях толькі з 15 лістапада 1883 года, у большасці ж губернях Расійскай імперыі гэта Палажэнне пачало дзейнічаць з 1866 г.

Нам здаецца, што нават кароткі аналіз некаторых артыкулаў «Часовага палажэння аб натарыяльнай частцы» ад 14 красавіка 1866 года выкліча цікавасць не толькі ў натарыусаў, але і ва ўсіх юрыстаў, якія думаюць прагрэсіўна. Спынімся на некаторых яго артыкулах.

Згодна з арт. 1 Правілаў «Аб парадку ўвядзення ў дзеянне Палажэння аб натарыяльнай частцы ад 14 красавіка 1866г.», Палажэнне ўводзілася ў дзеянне ў тых мясцовасцях, дзе былі адкрыты судовыя органы на аснове судовых статутаў ад 20 лістапада 1864 года. Судовыя статуты 1864 года ўводзіліся пастунова ў дзевяці заходніх губернях Беларусі.

Згодна з арт. 3 Палажэння, натарыус прызначаўся ў станіцах, губернскіх і павятовых гарадах, а ў выпадку неабходнасці і ў саміх паветах. Напрыклад, старэйшым натарыусам пры Мінскім акруговым судзе быў Густаў Густавіч Браун, які нарадзіўся ў Курляндскай губерні 26 чэрвеня 1866 года ў сям'і мешчаніна, выключанага з падатковага саслоўя. У 1885 годзе Густаў на выдатна скончыў поўны курс імператарскага Юр'еўскага ўніверсітэта. Пасля ўтварэння натарыяльных сталоў пры крымінальных аддзелах суда ён выконваў функцыі памочніка старэйшага натарыуса, а з 1903 года да сваёй смерці 1912 года ён займаў пасаду старэйшага натарыуса пры Мінскім акруговым судзе.

Па рашэнню агульнага сходу Сената Расійскай імперыі ад 1907 г. была зацверджана колькасць натарыусаў у Віленскай, Ковенскай, Гродзенскай, Віцебскай і Мінскай губернях. На гэтых тэрыторыях маглі працаваць 85 натарыусаў. Да прыкладу, у Мінску і Віцебску маглі працаваць 4 натарыуса, а ў Гродне, Полацку і Брэсце - па 3 натарыусы, у павятовых гарадах Мінскай і Віцебскай губернях працавала па 2 натарыусы, а ў Магілёўскай і Гродзенскай - па 1 натарыусу. Таксама былі ўсталяваны натарыяльныя пасады ў гарадах Лепель, Нясвіж, Докшыцы, Капыль, Мядзель, Нова-Барысаў.

У гэты перыяд цэнтральныя органы дзяржаўнай улады праводзілі сваю палітыку ў Заходнім краі, дзе з аднаго боку адхілялі ад улады асобныя катэгорыі мясцовага насельніцтва - католікаў і яўрэяў, а з другога боку садзейнічалі перадачы ўлады рускім. У сувязі з гэтым было прынята Палажэнне аб асаблівых перавагах дзяржаўных служачых у асобных заходніх губернях і царства Польскага, якімі актыўна карысталіся прыезджыя на беларускія землі чыноўнікі, у тым ліку жадаючыя заняць пасаду натарыуса. У 1885 г. Міністэрствам юстыцыі Расійскай імперыі быў выдадзены сакрэтны цыркуляр, адрасаваны судовым палатам і акруговым судам Гродзенскай, Віцебскай, Магілёўскай, Мінскай губернях, які прадугледжваў непасрэднае ўзаемадзеянне з мясцовым насельніцтвам. На пасаду натарыуса не прымаліся асобы польскага паходжання. Так, згодна сакрэтнага цыркуляра Міністэрства юстыцыі ад 06.06.1892г. і 09.01.1899г., яўрэі не маглі быць натарыусамі, таксама сярод натарыусаў не было асоб, якія спаведуюць каталіцызм або юдаізм. Усе прадстаўнікі натарыяльнай прафесіі былі праваслаўнымі, за выключэннем аднаго лютэраніна. Прадстаўнікі натарыяльнай прафесіі, прыезджыя з унутраных губерняў

Расійскай імперыі, як правіла, з'яўляліся выхадцамі з сем'яў дваранскіх чыноўнікаў, святароў, ваенных, купцоў, ганаровых сялян.

Згодна з арт. 5 Палажэння, натарыусам мог быць толькі расійскі падданы, паўналетні (якому споўнілася 21 год), неасуджаны судом. Сярэдні ўзрост асоб, якія прызначаліся на пасаду натарыуса быў 37 гадоў. Прэтэндэнты на пасаду натарыуса прад'яўлялі характарыстыку з ранейшага месца службы - атэстат, які змяшчаў звесткі пра службовыя і маральныя якасці прэтэндэнта. Напрыклад, у характарыстыцы Мікалая Аркадзьевіча Выхадцава, які прэтэндаваў на пасаду натарыуса, напісана: «Падчас знаходжання ў палку і ў афіцэрскім чыне заўсёды адрозніваўся выдатным веданнем службы, дакладным выкананнем ўскладзеных на яго службовых абавязкаў, бездакорнымі паводзінамі, карыстаўся павагай, як у свайго начальства, так і ў калег». Самым галоўным патрабаваннем да кандыдата ў натарыусы была яго палітычная добранадзейнасць.

Згодна Палажэння, натарыусу не абавязкова было мець поўную адукацыю, так як у гэты перыяд прафесія натарыуса не была юрыдычнай, і ён мог мець ваенную, грамадзянскую ці духоўную адукацыю, якая магла быць як пачатковай, так і вышэйшай. Аднак былі натарыусы і з вышэйшай юрыдычнай адукацыяй, якія вучыліся ў імператарскім Санкт-Пецярбургскім універсітэце, у імператарскім Наварасійскім універсітэце, у Дзямідаўскім юрыдычным ліцэі ў Яраслаўлі.

Згодна з арт. 5 Палажэння, натарыусу забаранялася на дзяржаўнай і на грамадзянскай службе займаць іншую, акрамя натарыяльнай, пасады. Але ў 1907 годзе Агульны сход сената Расійскай імперыі прыняў рашэнне, згодна з якім натарыус мог займаць іншую пасаду, якая не патрабавала штодзённага выканання, а выконвалася па меры неабходнасці (днём ці вечарам) і цалкам сумяшчалася з пасадай натарыуса. Напрыклад, мінскі натарыус Пётр Мікалаевіч Галіневіч быў членам ўліковага Камітэта ў Мінскім аддзяленні дзяржаўнага банка, а ў Барысаве натарыус Аляксандр Якаўлевіч Мацкевіч быў апекуном Барысаўскай гарадской бальніцы.

Працэдура прызначэння на пасаду натарыуса не была рэгламентаванай, але на практыцы мясцовая ўлада абвешчала праз губернскія ведамствы аб адкрыцці вакансіі кандыдата на пасаду натарыуса. Кандыдат пісаў прашэнне на імя старшыні Акруговага суда з просьбай быць дапушчаным да выпрабавання. У прысутнасці старшыні Акруговага суда, старэйшага натарыуса і пракурора прэтэндэнт даказваў, што ён умее правільна складаць акты і ведае формы натарыяльнага справаводства, а таксама законы, неабходныя для выканання натарыяльных абавязкаў. Па выніках выпрабавання афармляўся пратакол, і калі выпрабаванне было паспяховым, то прэтэндэнт па рэкамендацыі старшыні Акруговага суда прызначаўся старшынёй судовай палаты на пасаду. Пасля выдачы загаду натарыус на адкрытым пасяджэнні суда даваў прысягу, і з гэтага часу лічылася, што прэтэндэнт атрымаў статус натарыуса і мае права займацца натарыяльнай дзейнасцю. Акруговы суд заказваў натарыусу стандартную круглую пячатку з гербам губерні і адпаведнымі надпісамі. Злепак пячаткі і ўзор подпісу натарыуса захоўваўся ў мясцовым натарыяльным архіве.

Для зручнасці насельніцтва натарыус арандаваў двухпавярховы будынак у цэнтральнай частцы горада, дзе на першым паверсе размяшчалася натарыяльнае бюро, а другі паверх быў прызначаны для яго пражывання. Натарыус сам забяспечваў бюро ўсім неабходным для ажыццяўлення натарыяльнай дзейнасці. У якасці прыкладу мы прывядзём каштарыс расходаў павятовага натарыуса Мінскай губерні, які наглядна дэманструе ўмовы жыцця і працы ў мінулым стагоддзі нашых калегаў.

	За месяц	За год
1. Плата за памяшканне пад кантору і кватэру	30 р.	360 р.
2. Ацяпленне і дровы на кухню		60 р.
3. Асвятленне		50 р.
4. Дараванне пісара	25 р.	300 р.
5. Натарыяльныя кнігі, бланкі і пошліны		25 р.
6. Газеты, законы		30 р.
7. Дараванне прыслузе і стол		180 р.
8. Поштовыя выдаткі і паездкі	3 р.	36 р.
9. Адзення, бялізна, абутак для натарыуса аднаго		100 р.
10. Стол для аднаго натарыуса	25 р.	300 р.
11. Паездка раз у год ў губернскі горад па справах		15 р.
12. Членскі ўзнос у якія-небудзь суполкі		10 р.
	Усяго 1466 р.	

Хочацца падкрэсліць, што ў адпаведнасці з арт. 17 Палажэння, натарыусы прызнаваліся дзяржаўнымі службовымі асобамі, ім прысвойваўся восьмы чын па пасадзе, пры гэтым ні даравання, ні пенсіі ад дзяржавы яны не атрымлівалі. Артыкулам 208 Палажэння яны прызнаваліся свабоднымі прафесіяналамі, якія ажыццяўляюць сваю дзейнасць на камерцыйнай аснове.

Згодна з арт. 8 Палажэння, натарыусы абавязаны былі да пачатку дзейнасці ўнесці ў Акруговы суд заклад, які служыў гарантыяй, што ў выпадку нанясення натарыусам шкоды, ён будзе кампенсаваны. Напрыклад, у Мінску і ў Віцебску заклад складаў 6000 рублёў.

Палажэнне забараняла натарыусам здзяйсняць дзеянні ад свайго імя або на сваё імя, а таксама дзейнічаць у інтарэсах сваіх мужоў, жонак і сваякоў па прамой лініі - без абмежавання ступені сваяцтва, у інтарэсах сваякоў па бакавой лініі - да чацвёртай ступені сваяцтва, а таксама ў інтарэсах асоб, якія знаходзяцца пад апекай натарыуса, усынавіцеляў і ўсыноўленых. Артыкул 37 Палажэння абавязваў кожнага натарыуса знаходзіцца на сваім працоўным месцы кожны дзень не менш за шэсць гадзін. Старшынёй агульнага сходу аддзела Мінскага акруговага суда было прынята рашэнне, згодна з якім, натарыусы павінны былі працаваць з 11:00-15:00 дня і з 19:00-21:00 вечара, бо ў гэты час здзяйснялася асабліва шмат розных натарыяльных дзеянняў. З 1 мая па 1 верасня ў сувязі з адсутнасцю вялікага попыту на натарыяльныя паслугі, натарыус хадатайнічаў аб дазvole працаваць з 10:00-16:00 або з 9:00-15:00. На бальнічны натарыус мог пайсці толькі з дазволу старшыні акруговага суда, папярэдне прад'явіўшы рапарт, а таксама распіску асобы, якая будзе выконваць натарыяльныя абавязкі ў яго адсутнасць. Натарыусы мелі права ўзяць адпачынак «за свой рахунак», даручыўшы выкананне сваіх абавязкаў іншым

асобам, як правіла, памочнікам. Апошнія не адмаўляліся ад дадатковага заробку і з вялікім задавальненнем выконвалі працу за сваіх начальнікаў, бо зарплата памочніка натарыуса ў першы месяц працы магла складаць 3 рублі і толькі да канца трэцяга года дасягала 15 рублёў. Акрамя таго, матэрыяльную адказнасць за дзеянне асобы, якая выконвае абавязкі натарыуса, нёс сам натарыус. Як раней мы адзначалі, дараванне натарыусам не прызначалі, але арт. 208 Палажэння надаваў ім права, калі памер платы не быў усталяваны таксама, спаганяць на сваю карысць плату за прафесійныя дзеянні па добраахвотнай дамоўце з асобамі, якія звярнуліся да натарыуса. Неабходна адзначыць, што ў той час існавала праблема захоўвання натарыяльных актаў, у сувязі з гэтым арт. 42 Палажэння з мэтай захоўвання прыгонных, замацавальных і дазвольных кніг, рээстраў, актаў, дакументаў, пячатак і подпісаў натарыуса і асоб, якія іх замяняюць, замацаваў існаванне архіва, які знаходзіўся ў Акруговым судзе. Архівам загадвалі старэйшыя натарыусы.

Мы хочам звярнуць увагу на яшчэ адзін важны аспект, адлюстраваны ў Палажэнні. Адзін з праектаў Палажэння прадугледжваў юрыдычную сілу натарыяльнага акта, роўную судовому рашэнню, якое ўступіла ў законную сілу. Але дзяржаўны Савет выключыў увесь раздзел IV «Аб сіле натарыяльных актаў» з праекта. У палажэнні засталася толькі адсылачная норма, якая ўстанаўлівае, што сіла натарыяльнага акта вызначаецца на падставе Статута грамадзянскага судаводства 1864 года, які замацаваў толькі доказную сілу натарыяльных актаў.

Развіццё эканамічных працэсаў, а таксама станаўленне адпаведных яму грамадзянска-прававых адносін непазбежна вяло да росту колькасці здзелак, якія патрабавалі юрыдычнага афармлення, што ў сваю чаргу выклікала неабходнасць стварэння натарыята ў новым выглядзе, прыняцця ўніфікаванага акта аб натарыяце. Пачаўся новы перыяд у гісторыі развіцця як расійскага, так і беларускага натарыята. Натарыят быў выдзелены ў адмысловы выгляд прафесійнай дзейнасці. З гэтага часу асобай, спецыяльна надзеленай уладай сведчыць натарыяльныя акты, стаў натарыус. Натарыят быў аддзелены ад судовай сістэмы і стаў самастойным і незалежным ад дзяржавы прававым інстытутам, надзеленым шырокімі паўнамоцтвамі.

Апісанае намі Палажэнне не было адменена Дэкрэтам Саўнаркама ад 22 лістапада 1917 г. № 1 "Аб судзе", які скасаваў судовыя ўстанаўленні якія дзейнічалі да гэтага часу. І хоць не было нічога сказана пра скасаванне Палажэння аб натарыяльнай частцы, якая рэгулявала да гэтага часу інстытут натарыята, ён перастаў існаваць. Саўнаркам Масквы і Маскоўскай губерні ад 23 сакавіка 1918 выдаў Пастанову аб адмене старога Палажэння і ўвядзенні новага, згодна з якім была абвешчана муніцыпалізацыя натарыяльных кантор. Натарыяльныя дзеянні сталі здзяйсняць розныя ўстановы: натарыяльныя аддзелы мясцовых Саветаў, якія ўзначальвалі народныя натарыусы, аддзелы юстыцыі, сацыяльнага забеспячэння, г.зн. розныя адміністрацыйныя органы. Далейшае развіццё інстытут натарыята атрымаў у Дэкрэце № 2 «Аб судзе», у якім было падкрэслена, што натарыяльныя дзеянні здзяйсняюцца натарыусамі, а ў выпадку іх адсутнасці - асобамі, якія іх замяняюць.

Такім чынам, параўнальны аналіз «залатога» ў гісторыі натарыята перыяду развіцця дазваляе зрабіць выснову аб тым, што нормы аб натарыяльным акце гэтага перыяду шмат у чым абумовілі ход і накіраванасць фарміравання і самога інстытута натарыята. Гісторыя дэманструе тэндэнцыю паступовай эвалюцыі статусу натарыуса ад дзяржаўнага служачага да асобы незалежнай прафесіі, які займаецца сваёй дзейнасцю ў адпаведнасці з прынцыпам незалежнасці.

Мы лічым, што беражлівае захаванне нават мінімальных гістарычных звестак аб натарыяце з'яўляецца надзвычай важным у прагрэсіўным развіцці, спрыяе інтэлектуальнаму ўдасканаленню, выхоўвае прафесійны гонар у натарыусаў. Вывучэнне і навуковае даследаванне намі гістарычнага мінулага натарыята істотна дапаможа ўзмацніць ролю натарыуса ў эканамічным і сацыяльным жыцці, зробіць яго постаць больш важкай ў праваабарончай сістэме, павысіць прэстыж прафесіі натарыуса.

Нам неабходна ведаць і шырока выкарыстоўваць станоўчыя фактары мінулага ў сваёй дзейнасці, а таксама традыцыі і нацыянальны каларыт нашых суайчыннікаў з мэтай недапушчэння паўтарэння памылак як у галіне заканадаўчага рэгулявання натарыяльнай дзейнасці, так і ў практыцы прымянення заканадаўства аб натарыяце. Бо каб пабудаваць новае, неабходна глыбока ведаць, выкарыстоўваць і паважаць сваю гісторыю, прытрымліваючыся прынцыпу: хто шануе мінулае - той мае будучыню!